

HERMANN RÓBERT

Kossuth, az ördög

Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc a magyar nemzeti mitológia meghatározó fejezete. Mint minden mítosz, ez is tele van félistenekkel, angyalokkal és ördögökkel, hősökkel és árulókkal. Kossuth ennek a mitológiának a meghatározó, központi személyisége. Egy magyar költő, Vajda János „a nemzet élő eszményülésének”, egy másik, Sárosi Gyula – 1849 után – „az Isten második fiának”, azaz második Jézus Krisztusnak nevezte.¹ Az 1848. évi allegóriák egyike fehér lepelbe öltözött Pantokratornak ábrázolta, aki ítél eleve-nek és holtak felett, s aki eltíporja a kamarilla gaz kigyóját.

Ugyanakkor Kossuth – enyhén szólva – egyáltalán nem ilyen népszerű a társnemzetek körében. Míg a bécsi és általában az ausztriai demokratikus és liberális közvélemény a szabadság hőseként, nagy államférfiként és potenciális szövetségesként tekintett rá, ugyanez nem volt elmondható a hagyományos uralkodó körökről, illetve az egymást váltó osztrák kormányok tagjairól, akik nem szívesen ugyan, de hajlandók voltak egy ideig tárgyalni Batthyány Lajos miniszterelnökkel, de Kossuthot a magyar politika rossz szellemének tartották. Így már az osztrák kormány augusztus 27-i államirata is bírálta Kossuthot, amiért 12,5 millió forint értékű papírpénzt bocsátott ki, s a magyar kormány mindaddig nem tárgyalta a birodalmi államadósság megosztásáról.²

Jellemző tény, hogy amikor 1848. szeptember elején az osztrák kormány a Magyarországgal szembeni határozottabb fellépésre szánta el magát, Wessenberg miniszterelnök azt javasolta, hogy a magyar kormány által szentesítésre felterjesztett újoncozási és bankjegykibocsátási törvények közül az uralkodó az utóbbit utasítsa el, mert ezáltal az azt betervező Kossuth lehetetlen helyzetbe kerül, és így eltávolítható a kormányból.³ Kossuth ezt maga

¹ Erre újabban lásd Szilágyi Márton: *Helden und Antihelden von 1848/49 in der ungarischen Literatur des 19. Jahrhunderts*. In: Fischer, Holger (Hrsg.): Lajos Kossuth (1802–1894). Wirken – Rezeption – Kult. Red. Mitarbeit von Stefanie Seifert. Beiträge zur deutschen und europäischen Geschichte, Bd. 36. Hamburg, 2007. 124–136.

² Közli: *Gyűjteménye a Magyarország számára kibocsátott Legfelsőbb Manifestumok és Szózatoknak, valamint a cs. kir. hadsereg főparancsnokai által Magyarországon kiadott hirdetményeknek*. Buda, 1849. I. füzet. (a továbbiakban: Gyűjteménye) 13.; németül: *Sammlung der für Ungarn erlassenen Allerhöchsten Manifeste und Proklamationen, dann der Kundmachungen der Oberbefehlshaber der kaiserlichen Armee in Ungarn*. Amtliche Ausgabe. Umfassend den Zeitraum vom 22. September 1848 bis 31. December 1849. Ofen, 1850. (a továbbiakban: Sammlung) Anhang. 14.

³ Gergely András: *Magyar küldöttségek Bécsben 1848 szeptemberében*. In: Dobszay Tamás – Pajkossy Gábor (szerk.): *Nemzeti és társadalmi átalakulás a XIX. században Magyarországon*. Em-lékkönyv Szabad György 70. születésnapjára. Budapest, 1995. 293.; Gergely András: *1848-ban hogy is volt? Tanulmányok Magyarország és Közép-Európa 1848–49-es történetéből*. Budapest, 2001. 406–407.

is érzekelte, s ezzel magyarázható, hogy amikor a Batthyány-kormány lemondása után István nádor ismét Batthyányt bízta meg a kormányalakítással, Kossuth – aki előtte egy napig a végrehajtó hatalom egyik birtokosa volt – nem erőltette saját részvételét az új kormányban, hanem kívülről támogatta Batthyányt, tudva, hogy az új kormány az ő részvételével egészen bizonyosan nem nyerné el az uralkodói jóváhagyást.

Kossuthnak ezt az aggodalmát megerősíthette V. Ferdinánd 1848. szeptember 22-én Magyarország népeihez intézett manifesztuma, amelyben határozottan bírálta a Kossuth-féle bankjegy-kibocsátási törvényt, s uralkodói kötelességként tüntette fel annak visszautasított szentesítését, s ugyanilyen komolyan megróttta a magyar országgyűlést azért, mert az (Kossuth javaslatára) királyi szentesítés nélkül életbe léptette az újoncozási és bankjegy-kibocsátási törvények egyes paragrafusait.⁴

Kossuth lett a kijelölt fő ellenség az uralkodó október 3-i, a magyar országgyűlés feloszlatásáról, az ország ostromállapotba helyezéséről és Jellačić teljhatalmú királyi biztosi kinevezéséről szóló manifesztumában, amelyben e lépéseket azzal indokolta, hogy „a képviselőház Kossuth Lajos és követői által nagy törvénytelenésekre vezettette magát”, s visszautasította Lamberg Ferenc altábornagy fővezéri kinevezését; mint tudjuk, ez utóbbi határozatot valóban Kossuth javaslatára fogadta el az országgyűlés.⁵ A végrehajtó hatalmat átvevő, Kossuth vezette Országos Honvédelmi Bizottmányt bírálta az uralkodó október 20-i manifesztuma, „mely azon hatalmat, mely csak egy törvényes kormányt illethet, vakmerően magának tulajdonítja, és önkényes munkásságát egészen a legnyilvánosabb zsarnoksággig kiterjeszti”; akadályozza az október 3-i manifesztum nyilvánosságra hozását, „és megkísértette örökös tartományaink nem magyar részeinek lakosait, öröklött uralkodójok elleni ellenállásra felingerelni”.⁶ November 6-án az uralkodó „Kossuth Lajost, és az általa támasztott lázadásnak részeseit pártütőknek és hazaárulóknak” nyilvánította, s utasította a hatóságokat, „hogy azok a megérdemlett fenyték alá vettessenek, egyszersmind mindazok, kik ezen pártütésnek engedelmeskednek, vagy akármiképp segédkezet nyújtanak, a legszigorúbb büntetés alá vétessenek”.⁷

Windisch-Grätz herceg november 13-i kiáltványa „néhány hazaáruló pártütők kevés hónapok óta tartó zsarnok uralkodását” hibáztatta azért, hogy Magyarország „egy vészterhes polgári háború csatamezejévé” vált.⁸ Másfél hónap múlva, már Győrből írott kiáltványában a cs. kir. fővezér Kossuth Lajos pártütőt és cinkosait vádolta, hogy nem csupán papírpénzzel árasztották el az országot, s nem csupán rágalmazták és becstelenítették a felsőges uralkodóházat, hanem emellett a népet a cs. kir. hadsereg ellen is gáztatásra buzdítják, állítólagos győzelmek hírével ámítják, sőt még a Győrben hátrahagyott gabonát is megakarták mérgeztetni. Ezen „minden idők történetében hallatlan gázságok és gonoszságok tekintetéből” Windisch-Grätz Kossuthot és az Országos Honvédelmi Bizottmány valamennyi tagját, valamint az általuk kiküldött kormánybiztosokat törvényen kívülieknek és földönfutóknak nyilatkoztatta.⁹ Január 1-jén pedig már ingó és ingatlan vagyonuk zár alá vételét rendelte el.¹⁰ Február 11-én mindenkit rögtönítélő eljárással fenyegetett, „akinél Kossuth-féle felszólítás vagy pártjától eredett akárminő iromány, levél, hírlap” találtatik, s az

⁴ *Gyűjteménye*, 1–5.; *Sammlung*, 1–5.

⁵ *Gyűjteménye*, 6–8.; *Sammlung*, 6–7.

⁶ *Gyűjteménye*, 13–14.; *Sammlung*, 14–15.

⁷ *Gyűjteménye*, 18.; *Sammlung*, 19–20.

⁸ *Gyűjteménye*, 22.; *Sammlung*, 24.

⁹ *Gyűjteménye*, 32–33.; *Sammlung*, 35–36.

¹⁰ *Gyűjteménye*, 34–35.; *Sammlung*, 37–38.

ezeket továbbító postai tisztviselők számára kötelet helyezett kilátásba. Ugyanezzel fenyegette azokat a budai és pesti zsidókat, akik bármi néven nevezendő egyetértésben vannak Kossuthtal, a Honvédelmi Bizottmánnyal vagy a magyar országgyűléssel.¹¹

1849 áprilisától megszakadt a Kossuthot név szerint említő legfelsőbb manifesztumok sora (igaz, közben a körözőlevelek, amelyek majdnem mindegyikén Kossuth szerepelt, forgalomban voltak).¹² A pontosság nem volt e körözüvények erénye: egyikük Kossuthot jászberényi születésűnek és ókatolikus vallásúnak mondta. Ugyanakkor májustól kezdve egymás után jelentek meg a Kossuth-bankók, azaz az önálló magyar pénz betiltásáról és kárpótlás nélküli megsemmisítéséről szóló kiáltványok, amelyek a tönk szélére juttattak több tízezer családot. (A magyar lakosság vonakodását jelzi az a tény, hogy az egyre erőteljesebb fenyegetések ellenére még 1849 decemberében is kellett ilyen felhívást kiadni.)¹³ Paradox módon ezek a kiáltványok, manifesztumok, körözések, rendeletek hozzájárultak ahhoz, hogy Kossuthnak olyan spontán kultusza alakuljon ki Magyarországon, amilyen sem addig, sem azóta nem találkozunk a magyar történelemben.¹⁴ Hiszen a cs. kir. hadsereg egyáltalán nem hagyott magáról kellemes emlékeket; hiszen a rend és a törvény nevében éppen az 1848 áprilisában nyert szabadságjogokat korlátozta, s a Kossuth-bankók betiltása az egész országot sújtotta.

A magyar történetírás az elmúlt másfél évszázadban hajlamos volt túlértékelni azoknak a személyi ellentéteknek és feszültségeknek a jelentőségét, amelyek a szabadságharc politikai és katonai elitjét jellemezték és osztották meg. A másik oldal felől nézve azonban úgy tűnik, hogy ezek a feszültségek vagy nem voltak érzékelhetők a másik fél számára, vagy ha igen, nem tulajdonítottak azoknak különösebb jelentőséget. Nem, mert odaátról a Kossuth és Batthyány, Kossuth és Görgei közötti különbségek szinte érzékelhetetlenek voltak: a cs. kir. hadsereg és az egységes birodalom képviselői számára Kossuth maga volt az ördög, s a többiek is afféle segéd-Belzebubnak látszottak. Nem véletlen, hogy Windisch-Grätz Kossuth és párttűtő társai vagyonát kívánja lefoglaltatni, de az egyik első, zár alá vett birtok a kérdések békés megoldására törekvő Batthyány Lajosé volt.

A cs. kir. oldal Kossuth-képe s általában a magyar szabadságharcról alkotott képe szempontjából rendkívül érdekesek azok a hírszerzői és kémjelentések, amelyek a magyar szabadságharcról fennmaradtak. Kossuth szinte az egyetlen magyar politikus, aki ezekben a jelentésekben név szerint megjelenik. Rajta kívül szinte csak katonákkal, Görgeivel, Bessel, Dembińskivel, Klapkával, Damjanichcsal, Perczellel találkozunk. A Kossuthra vonatkozó legfontosabb jelentések ismertetése előtt azonban érdemes röviden kitérni a két fél 1848–1849. évi hírszerzésének működésére.

¹¹ *Gyűjteménye*, 41.; *Sammlung*, 44–45.

¹² Ezek egyikét közli Róza György – Spira György: *Negyvennyolc a kortársak szemével*. Budapest, 1973. 276.; magyar fordítása uo. 540.

¹³ *Gyűjteménye*, 85–86., 90., 95., 115., 127., 151., 247.; *Sammlung*, 93., 98., 104., 125–126., 138., 163., 259–260. Két Erdélyben kiadott rendeletet közöl Marosszék és Marosvásárhely az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc idején. *Korabeli iratok, jegyzőkönyvek, lajstromok*. Közli Pál-Antal Sándor. Múzeumi Füzetek 19. Székelyudvarhely, 2001. 456–457., 460. Lásd még: Fábíánné Kiss Erzsébet: *A „Kossuth bankók” sorsa az osztrák uralom idején*. Századok, 118. évf. (1984.) 2. szám, 273–301.

¹⁴ Erre nézve lásd: Hermann Róbert: *A Kossuth-kultusz*. In: G. Merva Mária (szerk.): '48 kultusza. Tanulmányok. Gödöllői Múzeumi Füzetek 4. Gödöllő, 1999. 11–20.

A hírszerzés 1848–1849-ben¹⁵

A szabadságharc története során a két fél felderítése és hírszerzése inkább kudarccokat, mint sikereket mondhatott magáénak. Az első ok magában a konfliktus természetében rejlett. Amikor októbertől megindult a katonai ellenforradalom, a szembenálló felek rengeteg lényegi információval rendelkeztek egymásról. A magyar hadügyi vezetés tisztában volt az ellenséges hadsereg felépítésével, alakulatainak létszámával, harcelfjárásaival, az országban állomásozó csapatok elhelyezésével. A magyar tábornokok általában személyesen is ismerték a szembenálló hadvezéreket. A másik fél hasonlóan tisztában volt a magyar hadvezetés rendelkezésére álló reguláris erők nagyságával, fegyverzeti helyzetükkel. A bizonytalansági tényező itt már nagyobb volt, hiszen az 1848. őszi magyarországi hadseregszervezés és a fegyvergyártás eredményeiről már nem ismertek pontos adatokat. A cs. kir. hadseregben minden egyes tisztról és közlegényről részletes szolgálati leírás és viseleti jegyzék készült, tehát elvileg a magyar katonai vezetés valamennyi fontos személyiségéről rendelkezésre állt ilyen. Ám ezt az előnyt jelentősen csökkentette az a tény, hogy a magyar tisztek többsége korábban alacsony beosztásban működött, így ezekből az adatokból nemigen lehetett következtetni tényleges hadvezéri képességeikre. Ugyanakkor érdekes, hogy az 1848 előtt létező birodalmi besúgói és cs. kir. katonai hírszerzői hálózat 1848 tavasza után összeomlott vagy szétfelbomlott: nincs ugyanis nyoma annak, hogy a besúgók tovább folytatták volna tevékenységüket.¹⁶

A konfliktus természetéből következően egyik fél sem tudott informátorokat beépíteni a másik döntési központjaiba, s ez a korabeli tisztí értékrenddel is ellenkezett. Az 1848. december – 1849. januári kilépési hullám következtében a cs. kir. hadvezetés több száz értékes adathoz juthatott volna, de – meglehetősen bornírt módon – a kilépett tisztek elleni eljárás-

¹⁵ Az 1848–1849-es hírszerzésre általában lásd: Pilch Jenő (szerk.): *A hírszerzés és kémkedés története*. Budapest, é. n. [1936] I. k. 209–247.; Hermann Róbert: *Katonai hírszerzés 1848–49-ben – képzelet és valóság*. Új Honvédségi Szemle, 51. évf. (1997) 11. szám, 132–136.

¹⁶ A reformkori hírszerzői, besúgói és kémhálózatról sok hasznos, noha rendszertelen adatot tartalmaznak Takács Sándor munkái: *Kémvilág Magyarországon*. I–II. Budapest, é. n.; *Emlékezzünk eleinkről*. Budapest, é. n.; *Magyar küzdelmek*, Budapest, é. n.; *Hangok a múltból*. Budapest, é. n. Legújabbban lásd: Wellmann Nóra: *A Habsburg-birodalom titkosrendőrségének kiépülése és működése I. Ferenc uralkodása idején*. In: Csorba Csilla – Gerő András (szerk.): *Nyolc tanulmány a XIX. századi magyar történet köréből*. Budapest, 1978. 51–87.; Pajkossy Gábor: „mit welchen ich im geheimen Dienstverbände stehe”. *Sedlnitzky magyarországi besúgói a reformkor hajnalán*. In: *Miscellanea fontium historiae Europaeae*. Kalmár János (szerk.): *Emlékkönyv H. Balázs Éva történészprofesszor 80. születésnapjára*. Budapest, 1997. 355–357.; Pajkossy Gábor: *A Polizeihof-stelle magyar vonatkozású iratai, a Takács Sándor gyűjtemény és a történeti kutatás*. Levéltári Közlemények, 77. évf. (2006) 1. szám, 49–72. (a vonatkozó szakirodalom teljes felsorolásával). A reformkori titkosrendőri jelentések egy része kivonatos közlésben vagy fordításban megjelent. Lásd például: Viszota Gyula: *Gróf Széchenyi István tróji és hírlapi vitája Kossuth Lajossal*. Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai. Gróf Széchenyi István összes munkái. Budapest, 1930. 1. k. 693–715. (1842–1843); 2. k. 1030–1043. (1844–1848); *Gróf Széchenyi István naplói*. Szerkesztette és bevezetéssel ellátta Viszota Gyula. 4. k. (1830–1836). Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai. Gróf Széchenyi István összes munkái 13. k. Budapest, 1937. 659–709. (Széchenyiről, 1830–1836.) Lásd még: Molnár András: „Az akasztófa tükröződik a szeméből!” *Titkosrendőri jelentés Batthyány Lajos grófról* (1840). *Vasi Szemle*, 37. évf. (1993.) 4. szám, 499–509. A katonai hírszerzői szolgálat gyengeségeit mutatja, hogy a budai főhadparancsnokság által március 16-án az előző napi pesti forradalomról írott jelentésében a Tizenkét pont pontjait sem tudta helyes sorrendben és korrekt fordításban közölni. Magyar fordításban közli Hermann Róbert: *1848. március 15. – a túlduladról*. Kortárs, 42. évf. (1998) 3. szám, 124–128.

sokat fontosabbnak tartotta, mint a tőlük nyerhető információkat. Tudomásunk szerint a magyar sajtót sem használták fel ilyen célokra, holott – főleg az 1848. december végéig terjedő időszakban – a haditudósítások gyakran pontos kimutatásokat közöltek az egyes hadtestek összetételéről. A délvidéki Péterváradot körülzáró, Laval Nugent tábornagya vezette hadtestet a várban lévő volt cs. kir. tisztek és más, korábban cs. kir. szolgálatban állt személyek 1849 február–márciusában szinte mindenről tájékoztatták, ugyanakkor az ostromlók ezeket a híreket nem tudták felhasználni.¹⁷

A két fél jobbára a kémkedés és hírszerzés hagyományos és csekély hatékonyságú módszereire volt utalva. Ezek részint kisebb lovassági különítmények kiküldésére, az általuk átfésült terület lakosságának kihallgatására, részint a másik fél által megszállt területekről érkező utazók, kereskedők kihallgatására korlátozódott. Értékes adatokat nyújthattak a magyar fogságból kiszabadult katonák vallomásai is.¹⁸ Más volt a helyzet Erdélyben, ahol a száz városok rendszeresen tájékoztatták a cs. kir. csapatokat a magyar hadmozdulatokról.¹⁹

A magyaroknak a nemzetiségi fölkelőkkel folytatott harcok során nemigen volt lehetőségük a titkos hírszerzői módszerek alkalmazására. Csupán kisebb egységek jelentéseire vagy a menekült lakosság adataira lehetett számítani. Ezzel ellentétben a szerb és román fölkelők jól kiépített hírszerzéssel rendelkeztek, hiszen a vegyes lakosságú területeken valamennyi szerb vagy román lakos potenciális informátor is volt. Erre jó példa a szerb felkelők 1848. december 15-i jarkováci szerb rajtaütése, amikor a magukat békésnek tettető helyi szerb lakosok az éj folyamán értesítették a szerb hadvezetést, miszerint a beszállásolt magyar dandárt könnyen megsemmisíthetnék, s a beérkező szerb csapatokkal összefogva együttesen támadták meg Damjanich János ezredes honvédeit.²⁰

A többi hadszíntéren a hírszerzői módszerek teljes skáláját megtaláljuk. A hírszerzés irányítása – kivéve a katonai felderítési módszerek alkalmazását – a polgári vezetés köréhez tartozott. A megyei és városi tisztviselők a kormánybiztosoknak küldték jelentéseiket, s e kormánybiztosok utalták a kémszolgálatához szükséges pénzeket is. A beérkező tudósításokat ők továbbították a katonai parancsnokságoknak. Ugyanakkor ők végezték el a hírek

¹⁷ Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Wien. (a továbbiakban: KA) Alte Feldakten (AFA) 2-tes Reservekorps unter Nugent. Karton 1889–1891.; uo. Nachlässe. b/1295. Nachlaß Nugent. Karton Karton 2187–2188.

¹⁸ A Buda bevételével kapcsolatos ilyen vallomások jelentős részét közli Dezsényi Miklós: *Osztrák hadtörténelmi okmányok Budavár 1849. évi ostromáról*. Hadtörténelmi Közlemények, 74. évf. (1961.) 1. szám, 145–174.; Aggházy Kamill: *Budavár bevétele 1849-ben*. Budapest Történetének Forrásai. Sajtó alá rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta Hermann Róbert – Czaga Viktória – Kreutzer Andrea – Szoлецzky Emese – Tóth Orsolya. Budapest, 2001. 2. k. 148–149., 224–225., 241–242., 268–272., 298–303., 351–355. Egy 1849. szeptember folyamán Komáromból szabadult cs. kir. százados vallomását közli: *Von der Revolution zur Reaktion. Quellen zur Militärgeschichte der ungarischen Revolution 1848–49*. Bearbeitet von Róbert Hermann, Thomas Kletečka, Elisabeth Gmoser und Ferenc Lenkefi. Herausgegeben von Christoph Tepperberg und Jolán Szíjj. Wien–Budapest, 2005. 701–702., magyar fordításban: Farkas Gyöngyi (szerk.): *Saját kezébe, ott, ahol... Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc Hadtörténelmi Levéltárban őrzött katonai irataiból*. Az iratokat válogatta, a német nyelvű iratokat fordította Bóhm Jakab. A bevezető tanulmányt írta Csikány Tamás. Budapest, 1998. 233–234.

¹⁹ Ezek megtalálhatók: KA AFA Karton 1918–1925. Armeekorps in Siebenbürgen unter Puchner, Clam-Gallas und Gedeon.; Karton 1928–1929. Brigade unter Gedeon. 1848–1849.

²⁰ Olchváry Ödön: *A magyar függetlenségi harcz 1848–1849-ben a Délvidéken*. Budapest, 1901. 107–113.

első szűrését is. A bőbeszédű, de érdemi adatokat nem tartalmazó leveleket és jelentéseket visszatartották, vagy csak kivonatukat közölték a vezérekkel.²¹

Az országon belüli polgári hírszerzés fontos részét képezte a Belügyminisztérium rendőri osztálya, majd az ennek helyébe lépő Országos Rendőri Hivatal vagy Országos Rendőri és Postaosztály. Ennek ügynökei nemcsak a levelezéseket ellenőrizték, s nemcsak hangulatjelentéseket küldözgettek Debrecenbe, hanem kikérdezték az ellenség által megszállt területekről érkezőket, s a tőlük nyert adatokat is jelentették.²²

A katonai hírszerzés csődjére mindkét oldalon jelentős számú példát idézhetjük. A dunántúli hadszíntéren 1848. november eleje után rendszeresen érkeztek hírek az ellenséges támadásról, de a tényleges offenzíva teljesen váratlanul érte Görgeit.²³ Észak-Magyarországon Schlik támadása is hasonló meglepetést okozott 1848 decemberében. A magyar hadvezetés ugyanis nem Sáros, hanem Trencsén megye irányából várta támadását.²⁴ Ugyanilyen csőd eredménye volt az 1849. június 28-i győri vereség, amikor a hadvezetés csak két nappal a támadás előtt érzékelte, hogy Haynau átcsoportosította csapatait a Duna jobb partjára.²⁵ Az orosz hadseregről pedig 1849. július végéig nem sikerült hozzáférhetőleg pontos adatokhoz jutni.

1849 elején viszont a cs. kir. felderítés mondott csődöt. A Tisza mögött álló magyar csapatokról nem tudott adatokat szerezni, a tavaszi hadjáratban pedig a magyar hadvezetés kétszer is megtévesztette a cs. kir. főparancsnokot. De a hírszerzés csődjét jelentette Klapka 1849. augusztus 3-i kitörése is. Ekkor – a magyar kézre került diszlokáció mellett – az okozta a gondot, hogy a hírszerzés a tényleges létszámnak csupán egyharmadára becsülte a komáromi várőrséget. Az orosz hírszerzés ugyanilyen rosszul vizsgázott a júliusi felvidéki hadjáratban vagy a Bem elleni hadműveletekben. Az orosz emlékiratok és hadijelentések egyébként rendszeresen panaszkodtak amiatt, hogy Magyarországon nem lehet kémekhez jutni.²⁶

²¹ A hírszerzői jelentések típusai jól megfigyelhetők a felső-tiszai hadtest, illetve a Kmety-hadosztály kiadott iratanyaga alapján. *Az 1848–49-es I. magyar hadtest iratai*. (I. kötet: megalakulásától az 1849. január 4-i kassai vereségig.) S. a. r. Dér Dezső – Hajagos József. A Heves Megyei Levéltár forráskiadványai 9. Eger, 2002.; *Az 1848–49-es I. magyar hadtest iratai II*. (A januári újjászervezés és az első sikerek). A bevezető tanulmányt írta, az iratokat válogatta és sajtó alá rendezte Dér Dezső – Hajagos József – Hermann Róbert. A Heves Megyei Levéltár forráskiadványai 10. Eger, 2004.; Andrássy Antal: *Felderítő és információs jelentések a Kmety-hadosztálynál 1849 nyarán*. Somogy Megyei Múzeumok Közleményei. IV/12. Kaposvár, 1981. 217–242. (elég sok félrefordítással); Hermann Róbert: *A csornai ütközet története és okmánytára. 1849. június 13*. Sopron, 1999.; Hermann Róbert: *Az írászi ütközet emlékezete 1849–1999*. Pápa, 1999. A szabadságharc egész időszakából közül néhány ilyen jelentés: Böhm–Farkas–Csikány: *Saját kezébe*, id. mű.

²² Az Országos Rendőri Hivatal iratanyagát lásd: Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) H 95. Országos Rendőri és Postaosztály iratai. 1848–1849.; H 96. Országos Rendőri és Postaosztály. Iktatatlan iratok. Történetére lásd: F. Kiss Erzsébet: *Az 1848–1849-es magyar minisztériumok*. Budapest, 1987. 249–256., Fábriáné Kiss Erzsébet: *Az országos rendőrség ügye 1848–1849-ben*. Levéltári Közlemények, 44–45. évf. (1974) 187–207.

²³ Erre lásd: *Kossuth Lajos és Görgei Artúr levelezése, 1848–1849*. S. a. r. Hermann Róbert. Milleniumi Magyar Történelem. Budapest, 2001. passim.

²⁴ Borus József: *Dembinski fővezérsege és a kápolnai csata*. Budapest, 1975. 61–62.

²⁵ Görgey István: *1848 és 1849-ből. Élmények és benyomások. Okiratok és ezek magyarázata. Tanulmányok és történelmi kritika*. 2. k. Budapest, 1888. 618–631.

²⁶ *A magyarországi hadjárat 1849. Orosz szemtanúk a magyar szabadságharcról*. S. a. r. Rosonczy Ildikó – Katona Tamás. Ford. Rosonczy Ildikó – Gerencsér Zsigmond. Budapest, 1988. passim.

A hírszerzők tehát inkább regisztrálták, mintsem előre jelezték az eseményeket. Így jobb esetben is csak taktikai előnyökhöz juttathatták hadseregüket. A háborút végső soron a katonai erőviszonyok döntötték el.

Az elfogott kémekkel és hírszerzőkkel mindkét fél kíméletlenül járt el: főbe lőtték vagy felakasztották őket. 1848. szeptember 30-án Görgei Artúr őrnagy azért akasztatta fel Zichy Ödön grófot, mert titkos futárszolgálatot teljesített a horvát inváziós hadsereg két oszlopa között.²⁷

A magyar oldal hírszerzéséről meglehetősen esetleges adattal rendelkezünk, miután a Hadügyminisztérium tábornoki (vezérkari) osztályának – amelyhez a hírszerzés is tartozott – iratanyaga nagyjából elpusztult vagy lappang, s az egyes hadseregek vezérkari irodáinak iratanyaga is igen hiányos.

Sokkal több adatunk van a cs. kir. hadsereg hírszerzéséről, noha – tudomásunk szerint – erről sem készült összefoglaló tanulmány. Ugyanakkor az egyes hadseregek és hadtestek iratanyagában rengeteg ilyen jellegű jelentéssel találkozunk. Windisch-Grätz fővezérségének időszakában 1849 februárjáig a főhadiszálláson a beérkezett hírszerzői jelentések alapján rendszeresen készültek napi összefoglalók, ezek a későbbiekben meglehetősen esetlegessé váltak, s csak 1849. április–május fordulóján, Ludwig Welden tábornagy fővezérsége során találkozunk velük újra néhány hétig.²⁸ Julius Haynau tábornagy fővezéri ténykedése alatt ilyenekről nem tudunk. A Délvidéken a 17–18. század fordulóján kiépített katonai határőrvidéki rendszer miatt bejártatott volt a helyi ügynökök rendszere, akik rendszeresen tájékoztatták parancsnokaikat a történetekről, időnként igen-igen elrugaszkodva a valóságtól.

E jelentések nyomtatásban több ezer oldalt tennének ki, s miután térben az egész történelmi Magyarországra, időben az 1848 júniusától 1849 októberéig tartó időszakra kiterjednek, vázlatosan sem lehet itt valamennyi fontos vonatkozásukat ismertetni.²⁹ Ezért dolgozatunkban csupán a magyar szabadságharc kulcsfigurájára, Kossuth Lajosra vonatkozó 1848–1849. évi adatokat ismertetjük.³⁰

Pozsonytól Orsováig – a Kossuthra vonatkozó jelentések 1848 októbere és 1849 augusztusa között

Franz Ottinger vezérőrnagy, Jellačić egyik dandárparancsnoka, korábban a drávai magyar hadsereg vezére egyik jelentése már október 16-án Kossuth pozsonyi jelenlétéről tudósít, pedig Kossuth csak két nap múlva indult el Budapestről.³¹ Egy október 27-i jelentés – meg-

²⁷ Az ügyre lásd: Görgey István: *1848 júniusától novemberéig. – Okmánytár.* S. a. r. Katona Tamás. Budapest, 1980. 45–52., 213–224.; Hermann Róbert: *A rendőrmisztér és a Zichy-gyémántok.* Székesfehérvár, 1994. 5–19.

²⁸ Haus-, Hof- und Staatsarchiv. Kriegsakten. Karton 445. Acten betreffend den Armeecommandanten in Ungarn FZM Baron Welden, 1849. ápr. 2. – 1849. máj. 29. u[nd] o[hne] D[atum]

²⁹ Az 1848. május közepe és szeptember eleje közötti horvát jelentéseket ismerteti Hermann Róbert: *A drávai védvonal 1848. június – szeptember.* In: Hermann Róbert: *A Drávától a Lajtáig. Tanulmányok az 1848. nyári és őszi dunántúli hadi események történetéhez.* Budapest, 2008. 27–33.

³⁰ A Kossuthra vonatkozó reformkori titkosrendőri jelentésekből, pontosabban, az ezek alapján készült Informations-Protokolle anyagából az 1846–1848 közötti időszakból bőséges válogatást ad: *Kossuth Lajos összes munkái.* 11. köt. *Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen.* S. a. r. Barta István. Budapest, 1951. 247–292

³¹ KA AFA Karton 1812. Cernierung Wiens (a továbbiakban: CW) 1848-10-59.

döbrentő pontossággal – regisztrálja Kossuth parndorfi jelenlétét és az érkezés dátumát.³² A schwechati csata után, október 31-én Johann Kempen von Fichtenstamm vezérőrnagy azt jelentette Jellačićnak, hogy Kossuth „tegnap délután 4 órakor megtört arkifejezéssel Pozsonyba sietve elutazott. Közte és Móga altábornagy között nyílt feszültség van, s ez utóbbi, a tegnapi nap kimenetele után, elbocsátását kérte volna.”³³

A jelentések írói észlelik Kossuth pozsonyi tartózkodását,³⁴ sőt, betegségét is,³⁵ valamint beszámolnak arról, hogy november 3-án Kossuth elnökletével haditanácsot tartottak arról, tartsák-e Pozsonyt vagy sem, vagy a magyar hadsereggel Komárom alá vonuljanak vissza. Az informátor Móga egyik segédtisztjétől hallotta mindezt. A hadmozdulatokból arra is következtettek, hogy „Kossuth a magyar haderő fő részével Komáromig vonulna vissza”. Az összesítés beszámolt egy másik, Kossuthnál tartott haditanácsról is, amelyben „arról a kérdéstről vitáztak, vajon nem volna-e célszerű Perczel tábornokot, aki a Muraközt megszállva tartja, hadtestével onnan a Duna jobb partjára Győrbe, a Pozsonynál Kossuth alatt lévő magyar hadsereg megerősítésére visszavonni. Azonban e kérdésben sem jutottak állítólag döntésre.”³⁶ Egy másik, november 10-én kelt jelentés szerint Kossuth leváltotta Mógát, aki felügyelet alatt Pozsonyban van. Pozsonyban több lengyel tiszt tartózkodik, köztük Ramorino tábornok. Céljuk egy 4000 főnyi lengyel légió alakítása, s Kossuthal készülnék tárgyalni erről. A jelentés szerzője nyilván a november 3-án Pozsonyba érkezett Bemmel tévesztette össze Ramorinot, aki nem Magyarországon, hanem a piemonti-szárd királyság hadseregében vállalt szolgálatot, s 1849 tavaszán alaposan hozzájárult annak novarai katasztrofális vereségéhez.³⁷

Egy november 11-i hírszerzői jelentés már arról számol be, hogy Kossuth kétmillió forintért gabonát akar vásárolni, s azt részint Pestre, részint Komáromba szállítani. Kossuth ezekben a napokban valóban elrendelte a dunántúli gabonakészletek felvásárlását és elszállítását, hogy így akadályozza meg a cs. kir. hadsereg élelmezését, ha az Magyarország ellen készülné vonulni.³⁸ Ugyanígy észlelték a jelentések Kossuth november 6-i visszautazását Pestre, azzal a hozzátétellel, hogy mindez Móga altábornagy, a lajtai hadsereg volt vezérének felelősségre vonása miatt történt, aki vagy magasabb állást kap, vagy egy fejfeljebb lesz. E jelentés szerint „a szlovákok hangulata Kossuth iránt lelkes; szerencse, hogy létezik; naponta imádkoznak érte, hogy győzzön; neki köszönik a robottól való megszabadulást”.³⁹ Egy november közepi jelentés szerint Kossuth hajót vásárolt, ami „menekülési szándékra mutat”.⁴⁰ Egy november végi jelentés szerint Kossuth állítólag ezüsttel és arany-

³² KA AFA Karton 1812. CW 1848-10-164. No. 26/K.W.

³³ KA AFA Karton 1895. Kroatisch-sonenische Armee, respektive I. Armeekorps unter Jellačić. (a továbbiakban: Kr.-sl. A., resp. I. AK. u. J.) 1848-10-246.

³⁴ Kempen – Jellačić, 1848. nov. 6. KA AFA Karton 1896. Kr.-sl. A., resp. I. AK. u. J. 1848-11-35a.

³⁵ Kempen – Jellačić, 1848. nov. 6. KA AFA Karton 1896. Kr.-sl. A., resp. I. AK. u. J. 1848-11-30a.

³⁶ 1848. nov. 7. KA AFA Karton 1813. CW. 1848-11-45. No. 40/K.W.

³⁷ KA AFA Karton 1820. Hauptarmee unter Windisch-Grätz (a továbbiakban HA. u. W-G.) 1848-11-108.

³⁸ KA AFA Karton 1813. CW 1848-11-59. No. 56/K.W. Kossuth nov. 4-én kiadott rendeletét lásd: *Kossuth Lajos összes munkái*. 13. k. *Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén*. I. S. a. r. Barta István. Budapest, 1952. 348.

³⁹ Jellačić – Windisch-Grätz, Bécs, Rennweg, 1848. nov. 12. KA AFA Karton 1820. HA. u. W-G. 1848-1-7. Fogalmazványa. uo. Karton 1896. Kr.-sl. A., resp. I. AK. u. J. 1848-11-50. A visszautazásról Kempen vezérőrnagy aznap értesítette Jellačićot. KA AFA Karton 1820. HA. u. W-G. 1848-11-ad 3.

⁴⁰ Burdina őrnagy – Schönhals altábornagy, Schönbrunn, 1848. nov. 17. KA AFA Karton 1813. CW 1848-11-73.

nyal ellátva Angliába küldte feleségét.⁴¹ December 13-án Jellačić egy átszökött magyar huszár vallomása alapján azt jelentette Windisch-Grätznek, hogy a magyar csapatok parancsot kaptak, amíg lehet, tartsák magukat jelenlegi állásukban, utána pedig vonuljanak vissza Győrbe, ahová Kossuth is menni fog, hogy átvegye a parancsnokságot.⁴² Egy december 21-én Pestről visszatért ügynök azt jelentette, hogy Kossuth egyszer állítólag kijelentette, ügye elveszett – de továbbra is diktatórikusan kormányoz, s igen nagy a ragaszkodás iránta.⁴³ December 30-án Andrei Şaguna nagyszebeni görögkeleti püspök arról értesítette Anton Puchner altábornagyot, az erdélyi cs. kir. csapatok főhadparancsnokát, hogy a magyarok Kossuthot IV. Lajos néven királlyá tették. (Hogy ki volt a III. Lajos, nem tudni.)⁴⁴

A főváros közvetlen közelébe jutó cs. kir. csapatok felderítése már január 2-án értesült arról, hogy Kossuth a miniszterekkel és a koronával együtt elhagyta Budapestet, még ha úti céljáról nem is kaptak híreket.⁴⁵ Január 7-én egy cs. kir. vezérkari tiszt úgy tudta, hogy Kossuth Szegedre ment.⁴⁶ Január 11-én már egy debreceni népgyűlésről érkezett kiszínezett hír: „A koronázási ékszereket (korona, palást, jogar, kard) Kossuth átadta az összegyűlt népnek azzal a nyilatkozattal, hogy hat hónapja erejéhez képest védte e kincseket, most átadja azokat a nép oltalmába; mire a gyűlés megesküdt, hogy azokat utolsó csepp véréig védeni akarja.” Egy fővárosi jelentés a nép rossz hangulatáról és Kossuth iránti ragaszkodásáról számolt be azzal, hogy a nép a körülmények változásában reménykedik.⁴⁷ Hasonló hírek érkeztek az Alföldről is.⁴⁸ Január 13-án Ottinger jelentette Szolnokról, hogy Kossuth néhány csapattal Debrecenből Nagyváradra ment.⁴⁹ Január 22-én ugyancsak ő tudatta egy helyi lakos híradása alapján, hogy Kossuth bizonyosan Debrecenben van, 19-én népgyűlést tartott, ott szónokolt, s a tömegben ügyének nagyszámú támogatót talált. Debrecenben és környékén minden fegyvernemből nagyszámú csapat van elhelyezve.⁵⁰ Valószínűleg e hír másik változata lehetett a Valero-gyár ügynökének azon beszámolója, amely szerint Kossuth a Kollégiumban beszédeket tartott, s 12 000 debreceni polgár megesküdt, hogy a legvégsőkig védik magukat. A lázadó csapatok Debrecen környékén és a hajdúvárosokban gyülekeznek, s az ottani nép között a legrosszabb hangulat uralkodik a császáriakkal szem-

⁴¹ KA AFA Karton 1820. HA. u. W-G. 1848-11-65.

⁴² Eredeti tisztázat. KA AFA Karton 1821. HA. u. W-G. 1848-12-119. Fogalmazvány. KA AFA Karton 1897. Kr.-sl. A., resp. I. AK. u. J. 1848-12-41a.

⁴³ Eredeti tisztázat. KA Nachlässe. B/1295. Nachlaß Nugent. (a továbbiakban: NN) Karton 7. 1849-1-1c. Melléklet Welden 1848. dec. 25-i átiratához. Másolat. uo. AFA Karton 1846. Hauptarmee. Detailakten. (továbbiakban HA DA) 1848-12-94b.

⁴⁴ KA AFA Karton 1847. HA DA. 1849-1-99d.

⁴⁵ Grammont – Jellačić, Martonvásár, 1849. jan. 2. KA AFA Karton 1954. I. Korps unter Jellačić. (a továbbiakban: I. K. u. J.) 1849-1-9.

⁴⁶ KA Nachlässe. B/1127. Nachlaß Georg Bach von Klarenbach. No. 4. Operations und Tags Journal des II-ten Armee-Corps für den Feldzug gegen Ungarn 1848.; KA AFA Karton 1951. Brigade Pott, Götz, Lederer, Hentzi, Reischach, Division Vogel. Brigade Pott. Tagebuch der Kriegseignisse in Ungarn vom 6-te November 1848. bis 15-te Januar 1849 (vom GM. Pott).

⁴⁷ KA AFA Karton 1954. I. K. u. J. 1849-1-158. Ottinger ugyanezen a napon jelentette Ceglédre, hogy Kossuth Debrecenben van. KA AFA Karton 1930. Südarmee unter Jellačić (a továbbiakban: SA. U. J.) 1849-1-2. Másolata uo. Karton 1954. I. K. u. J. 1849-1-59.

⁴⁸ Vagyon János honvéd őrnagy vallomása, 1849. jan. 12. KA AFA Karton 1954. I. K. u. J. 1849-1-159., ad 159.

⁴⁹ Eredeti tisztázat. KA Karton 1954. I. K. u. J. 1849-1-73b. Másolat KA AFA Karton 1822. HA. u. W-G. 1849-1-a 107.

⁵⁰ KA Karton 1954. I. K. u. J. 1849-1-105c.

ben.⁵¹ Közben a Felvidék keleti részét megszálló Schlik altábornagy arról értesítette Windisch-Grätzet, hogy Kossuth, ha nagyon szorítanak, titokban Galíciába, onnan pedig Poroszországba szándékozik menekülni; erről a galíciai főhadparancsnokságot is értesítette.⁵² Ezt január 17-én megfejelte azzal, hogy Kossuth Máramarosba akar menni, és ott az uzsoki hágón át vagy az ungvári, vagy a munkácsi úton Vereckére menekülni.⁵³

A hónap végén szintén Kossuth nagyváradi útjáról jött jelentés, azzal, hogy Bem is ott van, s 25 000 főnyi felfegyverzett s ugyanennyi egyéb gyilkoló szerszámmal felszerelt embere van.⁵⁴ Február 2-án Ottinger vezérőrnagy jelentette Abonyból, hogy Kossuth Tiszafüreden van, ahová a lázadók jelentős számú csapata tart, hogy átkeljenek a Tiszán.⁵⁵ Február 21-én Schlik altábornagy a szerveződő békepárttól küldött tudósítást Windisch-Grätznek, s jelentése további részében arról számolt be, hogy Kossuth népszerűsége és az iránta érzett lelkesedés jelentősen alábbhagyott.⁵⁶ Egy nappal később Zeisberg vezérőrnagy, Jellačić vezérkari főnöke éppen az ellenkezőjéről tudósította Heinrich Hess altábornagyot, a cs. kir. vezérkar főnökét: „Hihetetlen, hogy Kossuth Magyarország feletti befolyása néhány hét óta milyen nagy mértékben megnövekedett; a rosszak napról-napra egyre inkább felemelik a fejüket, és az úgynevezett jók bátorságukat veszítik.”⁵⁷

Február 8-án Komárom alól jelentette Lederer vezérőrnagy, hogy Kossuth rövidesen Komáromba érkezik, s aztán az ott lévő katonasággal és néppel Simunich altábornagy ellen indul.⁵⁸ Április elején már e remények alábbhagyásáról szólt a tudósítás.⁵⁹

Schlik egyik dandárparancsnoka, Jakob Parrot vezérőrnagy már február 27-én jelentette Windisch-Grätznek, hogy Kossuth – Kiss Ernő tábornok társaságában – Tiszafüredre utazott.⁶⁰ Ez főleg annak fényében érdekes, hogy Kossuth február 25-én indult a táborba, s 26-án érkezett Tiszafüredre.⁶¹ Ugyanakkor némi késéssel értesült a cs. kir. felderítés Kossuth március eleji újabb tiszafüredi útjáról.⁶² Ennek céljáról, a fővezéri kérdés rendezéséről csak a hónap végén küldte szét Windisch-Grätz Kossuth március 9-i képviselőházi beszé-

⁵¹ Schulzig altábornagy – Windisch-Grätz, Hatvan, 1849. jan. 21. KA AFA Karton 1823. HA. u. W-G. 1849-1-ad 192.

⁵² Schlik – Windisch-Grätz, Kassa, 1849. jan. 16. KA AFA Karton 1823. HA. u. W-G. 1849-1-128 1/2. Közli: *Az 1848–49-es I. magyar hadtest iratai II.* 116–118.

⁵³ Schlik – Windisch-Grätz, Kassa, 1849. jan. 17. 53/op. Másolat. KA AFA Karton 1863. I. Armeekorps unter Schlik. (továbbiakban I. AK. u. Sch.) 1849-1-51a.

⁵⁴ Ismeretlen – Götz vezérőrnagy, hely nélkül, 1849. jan. 30. KA AFA Karton 1952. Mobile Kolonne des GM von Götz. 1849-1-77.

⁵⁵ KA AFA Karton 1955. I. K. u. J. 1849-2-9.

⁵⁶ Schlik – Windisch-Grätz, Rimaszécs, 1849. febr. 21. KA AFA Karton 1825. HA. u. W-G. 1849-2-203.

⁵⁷ Zeisberg – Hess, Pest, 1849. febr. 22. KA AFA Karton 1825. HA. u. W-G. 1849-2-212 1/2.

⁵⁸ KA AFA Karton 1824. HA. u. W-G. 1849-2-70.

⁵⁹ Simunich – Windisch-Grätz, Ács, 1849. ápr. 2. KA AFA Karton 1828. HA. u. W. 1849-4-49a.

⁶⁰ Parrot – Windisch-Grätz, Gyöngyös, 1849. febr. 27. KA AFA Karton 1825. HA. u. W-G. 1849-2-266.

⁶¹ *Kossuth Lajos összes munkái.* 14. k. *Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén.* II. S. a. r. Barta István. Budapest, 1953. (a továbbiakban: KLÖM XIV.) 549..

⁶² „*In Tiszafüred selbst war Kossuth 4 Tage, Dembinski, Görgei, Klapka und Guyon zusammen.*” Wrba – Windisch-Grätz, Nagykőrös, 1849. márc. 13. Eredeti tisztázat. KA AFA Karton 1826. HA. u. W-G. 1849-3-148. Fogalmazvány. KA AFA Karton 1870. II. Korps unter Wrba, später Csorich. (a továbbiakban: II. AK.) 1849-3-40. Másolat az eredeti tisztázatról. 1849-3-148. Hadtörténelmi Levéltár, Budapest, *Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc iratai.* (a továbbiakban: HL 1848-49.) 17/82.

dének német fordítását; igaz, ezt sem annyira a magyar hadsereg felső vezetésén belüli ellentétek ismertetése, hanem a március 5-i szolnoki vereség körülményeinek feltárása végett.⁶³ Március közepén Gablenz őrnagy, Schlik vezérkari főnöke számolt be arról, hogy Kossuth minden energiáját a szerbek paralizálására vagy megnyerésére fordítja, s félő, hogy sikerrel jár.⁶⁴ (Március elején valóban folytak tárgyalások a magyar–szerb megbékélésről.)⁶⁵ Érdekes Jungbauer cs. kir. vezérkari alezredes beszámolója Hess altábornagyhoz, a cs. kir. vezérkar főnökéhez: „Kossuth csodálatra méltó energiát fejt ki a védekezésben, s azt hadászatiilag helyesen támadólag vezeti, míg Budáról [ti. Windisch-Grätz főhadiszállásáról] minden alkalommal erőszakkal megsértik a háború valamennyi alapelvét!”⁶⁶

Egy-két napon belül, de napra pontosan értesült viszont a cs. kir. hadvezetés Kossuth március közepi cibakházi útjáról. Az erről vallomást tevő zsidó kereskedő megtalálta az ok-okozati összefüggést is: tudniillik, hogy Kossuth megérkezése a magyar ellentámadási kísérlet kezdetét jelentette. „Kossuth a múlt pénteken érkezett meg Cibakházára, s e napon megkezdődött a csapatok átvonulása a Tisza jobb partjára. Azok után, amit a csapatoktól hallott, a magyarok egy állásunk elleni támadásra készülnek, s csupán Görgei vezérre várnak.”⁶⁷ Napra pontos volt Jellačić jelentése Kossuth március 20-i törökszentmiklósi tartózkodásáról, valamint arról, hogy Bemet is oda várják.⁶⁸ A cibakházi összpontosításról – utólag – Parrot vezérőrnagy is tudósította Schlik altábornagyot azzal, hogy Kossuth állítólag elégedetlen volt az ott lévő parancsnokkal, nevezetesen Vécseyvel, s onnan Törökszentmiklóásra ment.⁶⁹ E szempontból némi zavart okozhatott, hogy ugyanakkor Ramberg altábornagy március 16-án Hevesről azt jelentette, hogy Kossuth állítólag Tokajban van, hogy az ottani munkálatsokat és más katonai rendszabályokat megsürgesse.⁷⁰

Ugyanígy regisztrálta a felderítés Kossuth március végi egri tartózkodását.⁷¹ Az egyik jelentés szerint a magyarok szándéka onnan előnyomulni.⁷² Sőt, Kossuth március 30-án

⁶³ Windisch-Grätz – Jellačić, Buda, 1849. márc. 26. 853/op. Karton 1957. I. K. u. J. 1849-3-194., b.

⁶⁴ Gablenz – Schlik, Cegléd, 1849. márc. 13. No. 573/op. KA AFA Karton 1956. I. AK. u. Sch. 1849-3-101.

⁶⁵ Hadik Gusztáv – Kossuth, Szeged, 1849. március 5. MOL H 2. Az Országos Honvédelmi Bizottmány iratai. 1849:2948. Kivonatossan közli: Thim József: *A magyarországi 1848–49-iki szerb fölkelés története*. 3. k. Budapest, 1930. 489–490. A többi tudósítást összefoglalóan ismerteti KLÖM XIV. 626. 1. jz.

⁶⁶ Jungbauer – Hess, hely és dátum nélkül [1849. márc. 15. körül]. KA AFA Karton 1826. HA. u. W-G. 1849-3-179.

⁶⁷ Csorich – Windisch-Grätz, Nagykőrös, 1849. márc. 18. Eredeti tisztázat. KA AFA Karton 1827. HA. u. W-G. 1849-3-205 1/2. Fogalmazvány. KA AFA Karton 1870. II. AK. 1849-3-57. Magyar fordításban közli: Csikány Tamás: *A cibakházi híd 1849. A cibakházi hídert 1849. január–márciusában folytatott harcok katonai irataiból*. Budapest, 2003. 40–41.

⁶⁸ Jellačić – Schlik, Cegléd, 1849. márc. 23. KA AFA Karton 1864. I. AK 1849-3-129. Magyar fordításban közli: Hermann Róbert – Kucza Péter: *1848–1849. Szabadságharc a Tápióvidéken. – A tápióbszei ütközet*. Nagykáta, 2002. 20.

⁶⁹ Parrot – Schlik-hadtest, Abony, 1849. márc. 21. éjjel 1 óra. KA AFA Karton 1827. HA. u. W-G. 1849-3-ad 243. Másolat. Uo. KA AFA Karton 1956. I. AK. u. Sch. 1849-3-148. Magyar fordításban közli: Csikány: *A cibakházi híd*, 41.

⁷⁰ KA AFA Karton 1826. HA. u. W-G. 1849-3-190.

⁷¹ Brudermann százados – Csorich altábornagy, Szurdokpuszti, 1849. április 1. délután 1 óra. Eredeti tisztázat. KA AFA Karton 1828. HA. u. W. 1849-4-20b. Másolat. Uo. Karton 1870. II. AK. 1849-4-8.

Egerben tartott beszédét⁷³ is egy cs. kir. hírszerzői jelentésből ismerjük: „Minden újítás, minden új eszme pezsgést, lelkesedést vagy bosszút hoz magával; az első a tett és a dicsőség forrása, a bosszú a pokol leánya. E két elem alkotja a háborút. – Krisztus isteni eszméje megharagította, felbőszítette és felbosszantotta a farizeusokat; Krisztus azonban, mivel isteni volt, testében meghalt eszméjéért, az igazság azonban napjainkig illethetetlen maradt, mivel magasztos, emberfeletti, isteni, – ugyanígy nemzeti ügyünk, még ha legyőzetik is –, nemzedékről nemzedékre mennyei dicsőséggel kivirágzik, mert a mi ügyünk az igaz, a szent; ezért tehát most! mindenki fogjon fegyvert, ölje le a farizeusokat, s a mennyei reformátor ünnepét Pesten tartandjuk.”⁷⁴

Érdekes módon magáról a trónfosztásról csak két hét késéssel, április 30-án jöttek az első hírek. „A debreceni országgyűlésen Kossuth indítványára 3 ülés után, április 12-én, 13-án és 14-én elhatározták, hogy az Ausztria elleni háborút nem csupán teljes nyomatékkel kell folytatni, hanem Magyarország teljes elszakadását is kimondták a Habsburg-háztól örök időkre. A debreceni nagy református templomban tették ezt közzé, és nyomtatott manifestumokban hozták nyilvánosságra, amelyek állítólag kedvező hangulatot okoztak.” Megjegyzendő, hogy a jelentés írója úgy tudta, hogy Kossuth lett a miniszterelnök, s bár a miniszterek többségének személyét eltalálta, tárcájukat illetőleg már szerepeltek téves adatok a je-

⁷² Brudermann százados – Ramberg altábornagy, Szurdokpiüspöki, 1849. április 1. este 10 óra Eredeti tiszta. KA AFA Karton 1828. HA. u. W. 1849-4-20d. Másolat. Uo. Karton 1870. II. AK. 1849-4-8.

⁷³ Kossuth 1849. március 29-én írta meg az OHB-nak, illetve a feleségének, hogy másnap Egerbe megy. KLÖM XIV. 760., 765. Március 30-án este valóban oda érkezett, mert aznap már onnan írt a komáromiaknak, hogy tartsák magukat. *Kossuth Lajos összes munkái*. 15. k. *Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai*. S. a. r. Barta István. Budapest, 1955. (a továbbiakban: KLÖM XV.) 899. Szintén ezen az estén bízta meg Görgeit az ideiglenes fővezérséggel, valamint beszélt meg a tábornokokkal a tavaszi hadjárat haditervét. KLÖM XIV. 772.; a feldunai hadsereg hadművelési naplója. HL 1848–49. 37/37a.; *Gróf Leiningen-Westerburg Károly honvéd tábornok levelei és naplója*. In: Katona Tamás (szerk.): *Az aradi vértanúk*. 4. kiadás, Budapest, é. n. 107–109. Március 30-án az egri asszonyok koszorúkkal fogadták Kossuthot. Leiningen-Westerburg Károly i. h. szerint Kossuthot a nép a köteles lelkesedéssel fogadta, s ő „kegyesen köszönt a kiabálókknak”. A hírszerzői jelentés szerzője erre a napra datálja a beszédet. Április 2-án Kossuth arról írt a feleségének, hogy két nappal korábban, azaz március 31-én kivilágítással és fáklyás zenével köszöntötték őt, április 1-jén este pedig „vagy 1000 nő minden osztályból megrohant, magyar öltönyben, fáklyás zenével s beszéddel, ilyet sohasem láttam; agyondobálták szegény Mucidat virágokkal, egy rakás koszorút ismét küldök.” Kossuth április 1-jén este tartott beszédéről: *Vukovics Sebő visszaemlékezései 1849-re*. S. a. r. Katona Tamás. Bibliotheca Historica. Budapest, 1982. 37. azt írja, hogy „egy volt a legsikerültebb alkalmi beszédei közül, miket tőle hallottam. A beszéd kezdetének témája volt: – E szó, »honleány«, az emberiség két legnemesebb fogalmát fejezi ki: haza és hölgy.”

⁷⁴ KA AFA Karton 1828. Hauptarmee. unter Welden (a továbbiakban: HA. u. W.) 1849-4-72b. Érdemes itt közölni a beszéd teljes német szövegét: „Jede Neuerung, jede neue Idee bringt eine Aufwallung, Begeisterung oder Rache, die erste ist die Quelle der That und der Glorie, Rache ist die Tochter der Hölle. Diese zwei Elemente machen den Krieg. – Die göttliche Idee von Christus brachte die Pharisäer in Zorn, Wuth und Rache; Christus aber, weil er göttlich war, starb körperlich für seine Idee, die Wahrheit blieb aber bis auf unsere Zeiten unantastbar, weil sie hoch, übermenschlich, göttlich ist, – eben so unsere nationale Sache, wenn sie auch niedergedrückt ist, – mit himmlischen Glorie von Generation zu Generation aufblühen wird, weil unsere Sache die gerechte, heilige ist; auf daher jetzt! Jedermann ergreife die Waffe, schlägt todt die Pharisäen, und wir werden die Feierlichkeit des himmlischen Reformators in Pesth abhalten.” Kossuth április 5-én valóban azt írta a feleségének, hogy „még meglehet, hogy Pesten esszük a húsvéti bárányt”. KLÖM XIV. 819.

lentesben.⁷⁵ Május 5-én Dimatschek alezredes, nagykanizsai városparancsnok jelentette, hogy „Keszthely, valamint egész környéke is igen rosszérzelmű, s rászolgált egy kis leckére, éppen most általánosan beszélnek, hogy a debreceni országgyűlés teljesen elszakadt a Habsburg-Lotharingiai-dinasztiától. Kossuthot pedig ezzel egy időben országkormányzóvá nevezték ki.”⁷⁶ Egy május végén szabadon engedett vértés közlegény vallomása szerint Kossuth május 4-én „a kálvinista templomban tudtul adta a jelenlegi uralkodóház végét, Magyarországnak az Osztrák Császárságtól való függetlenségét, azaz Magyarországnak ettől történő teljes elszakadását, egy, a fent nevezett templomban tartott beszédben, amelyet a gyűlés a legnagyobb általános üdvívalgással fogadott.” Ő maga ugyan nem volt jelen a gyűlésen, de a katolikus lelkészakban hallotta azzal a hozzáadással, hogy Horváth [Mihály] kultuszminiszter, az egyik leghevesebb republikánus, továbbá Kossuth bizalmas barátja, a legnagyobb mértékben hozzájárult ahhoz, hogy Kossuthot a fent nevezett nyilatkozatra rávegye.⁷⁷

Ugyanakkor a trónfosztás és a függetlenség kimondásának nem egyértelműen pozitív fogadtatása is nyomon követhető a jelentésekből. „Kossuth nyilatkozata több, az ő ügyét korábban támogatót immáron teljesen elidegeníteni látszik tőle – mivel itt is, ott is, olyan hangok hallatszanak – *ezt nem gondoltuk volna – Kossuth mégiscsak valóban lázadó, s mindenesetre gyűlöletre méltó*” – jelentette Dimatschek alezredes Nagykanizsáról május 8-án.⁷⁸ „Kossuth azáltal, hogy végül is levette álarcát, itt is sok ellenségre talált” – jelentette május 14-én.⁷⁹ „Egyébiránt a lázadóvezérek ingatag magatartásából és hadműveleteik bizonytalanságából kitűnik, hogy a túlzottan gyors nyilatkozat és az Ausztriától és a törvényes uralkodóháztól való teljes elszakadás, amelyre Kossuth a lengyelek által sarkallva hagyta csábítani magát, mély benyomást és nagy feltűnést okoztak az egész országban – jelentette Schlik altábornagy, az I. hadtest parancsnoka május 9-én Ludwig Welden tábornagyszernagy, fővezérnek –. Sok elámitottnak, különösen a hadsereg törzsében, ezáltal hullt le szeméről a lepel, és olyan alapon találták magukat, amelyről alighanem mit sem sejtettek.”⁸⁰

Május 20-án Schlik altábornagy figyelmeztette Weldent, hogy figyelni kellene a moldvai és havasalföldi átkelőket, mert Kossuth azokon keresztül kap fegyverszállítmányokat, amiket igen-igen túlfizetnek.⁸¹ Május 22-én Franz Wyss vezérőrnagy jelentette Szerdahelyről, hogy Kossuth újfajta bankjegyeket gyárt, amelyek már forgalomban is vannak.⁸² Időnként kimondottan vad hírek is érkeztek. Június 23-án egy zalai hírszerző a következőket jelentette Knesevich ezredesnek: „Konstantinápolyból egy futár jött Pestre egy sürgönnyel, s így

⁷⁵ Hírszerzői összesítés, Mosonmagyaróvár, 1849. ápr. 30. Eredeti tisztázat. KA AFA Karton 1830. HA. u. W. 1849-4-ad 629., 1849-4-630 2/2. Gépelt másolat. HL 1848-49. 24/573., 24/574d.

⁷⁶ Másolat. KA AFA Karton 1917. Kroatisch-slavonisches Armeekorps unter Dahlen (a továbbiakban: Kr.-sl. AK. u. D.) 1849-5-2. Magyar fordításban közli: Hermann Róbert – Molnár András: *Nagykanizsa és környéke 1848-1849-ben*. Okmánytár. Nagykanizsa, 2000. II. k. 86.

⁷⁷ Johann Hnizda vallomás, Pozsony, 1849. jún. 5. KA AFA Karton 1834. HA. u. H. 1849-6-85 1/2b.

⁷⁸ Eredeti tisztázat. KA AFA Karton 1931. SAJ 1849-5-84. Másolat. uo. Kr.-sl. AK. u. D. 1849-5-ad 7. Magyar fordításban közli: Hermann – Molnár: *Nagykanizsa*. II. 89.

⁷⁹ A Dahlennek szóló jelentés másolata. KA AFA Karton 1917. Kr.-sl. AK. u. D. 1849-5-10. A Nugentnak szóló jelentés másolata. uo. Nachlässe. B/1295. NN. Karton 11. 1849-5-17. Magyar fordításban közli: Hermann – Molnár: *Nagykanizsa*, II. 97.

⁸⁰ Eredeti tisztázat. KA AFA Karton 1831. HA. u. W. 1849-5-260. Fogalmazvány. uo. Karton 1865. I. AK. u. Sch. 1849-5-104.

⁸¹ KA AFA Karton 1832. HA. u. W. 1849-5-509a

⁸² KA AFA Karton 1833. HA. u. W. 1849-5-554.

Kossuth, Csány miniszter Mészáros Lázár – Görgei és Szemere [vagy: Görgei s többen]⁸³ Pestről Nagyszebenbe utaztak. Nagyszebenben jelenleg egy konferenciát tartanak, ott vannak a megbízottak Angliából, Franciaországból és Törökországból; e konferenciáról különböző dolgokat beszélnek, általános azonban az, hogy Törökország, Anglia és Franciaország háborúba kezd Ausztria és Oroszország ellen, mert az oroszok Zemplén megyében Sztropkóig jöttek, onnan több urat és papot magukkal vittek, raboltak, és ismét visszatértek Galíciába.”⁸⁴

Igen érdekesek a délvidéki hírszerzői jelentések is. Március 18-án a Péterváradot zároló cs. kir. csapatok parancsnoka, Lazarus Mamula ezredes jelentette Nugent tábornakszernagynak, hogy Kossuthtól állítólag az az ígéret érkezett, hogy nemsokára nagy segítséget küld a péterváradiaknak.⁸⁵ Április elején a változatosság kedvéért Kossuth aradi tartózkodásáról érkeztek hírek.⁸⁶ Egy pancsovai hírszerző május végén arról számolt be, hogy egy török mesélte neki, miszerint négy magyar tiszt megkereste, van-e olyan járműve, amellyel Kossuthot Belgrádba szállítaná.⁸⁷ Július 17-én az oppovai jegyző tudatta a délvidéki cs. kir. csapatok egyik századosával, hogy Kossuth Szegedről 16-án a Módos melletti Szecsány faluba érkezett.⁸⁸ Július 18-án a pancsovai hírszerző tudatta, hogy Kossuth Pancsován van, többnyire a német lelkésznel tartózkodik, s Lederer Faifertnél lakik. Aznap a téren sétált. A hírszerző személyleírást is adott „Kossuthról”: „Középmagas, zömök, barnás, hegyes orrú, egy atilla-kabátot és a fején piros sapkát (fezt) hord, rövid, nyírott fekete szakállt visel.” A hírszerző szerint aznap vagy másnap Belgrádba megy, tehát ajánlja a Duna figyeltetését, nehogy ki tudjon siklani a kezükből. Miután papi ruhája is van, mindenki és főleg a Pancsováról hajón vagy más járművön érkezők különbség nélkül megvizsgálandók.⁸⁹ Két nappal később már pontos jelentés érkezett arról, hogy Kossuth és a kormány Szegeden van, de Kossuth szerdán (azaz 18-án) Temesvárra és Aradra utazott.⁹⁰ A pancsovai hírszerző azonban továbbra is ragaszkodott az ő Kossuthjához: 22-én arról írt, hogy Kossuth 21-én a Szűnyog-szigeten volt, orvosával Snivnitzáig ment, majd visszatért, ahol a komposoknak 5 pengő forint borraivalót adott. A pancsovai tábornoki épületben lakik, sehová sem megy, csupán orvosa hozza neki a városból a híreket.⁹¹ Július 24-én aztán végre azt közölte, hogy Kossuth vasárnap (22-én) elutazott Lugosra.⁹² (A pancsovai tartózkodásról szóló hírek indirekt módon közrejátszhattak abban, hogy amikor a déli cs. kir. hadsereg csapatai bevonultak Pan-

⁸³ Az eredetiben nagy betűvel Merere van, s nem egyértelmű, hogy ez „mehrere” vagy Szemere akart-e lenni.

⁸⁴ KA AFA Karton 1892. 2. Reservekorps unter Nugent (a továbbiakban: 2. Rk. u. N.) 1849-6-110b. Magyar fordításban közli: Hermann – Molnár: *Nagykanizsa*. II. 159–160.

⁸⁵ KA Nachlässe. b/1295. NN. Karton 2188. 1849-3-109.

⁸⁶ Welibit főhadnagy, bátai állomáskaparancsnok – Lederer ezredes, Bata, 1849. április 9. KA Nachlässe. b/1295. NN. Karton 2189. 1849-4-71.

⁸⁷ KA AFA Karton 1933. SA. u. J. 1849-6-ad 43. Melléklet Mayerhofer 1849. jún. 3-án Zimonyból írott jelentéséhez.

⁸⁸ KA AFA Karton 1936. SA. u. J. 1849-7-ad 176.

⁸⁹ KA AFA Karton 1936. SA. u. J. 1849-7-192b. Melléklet Mayerhofer 1849. jún. 19-én Zimonyból írott jelentéséhez.

⁹⁰ KA AFA Karton 1936. SA. u. J. 1849-7-219b. Melléklet Dietrich vezérőrnagy 1849. júl. 21-én Titelből küldött jelentéséhez.

⁹¹ KA AFA Karton 1936. SA. u. J. 1849-7-265d.

⁹² KA AFA Karton 1936. SA. u. J. 1849-7-ad 293. Melléklet Jellačić 1849. júl. 27-én Rumáról Mayerhoferhez és Dietrichhez írott utasításához.

csovára, elfogták, majd augusztus 12-én Rumán rövid úton főbe lőtték a város polgármesterét, Theodor Lepier nyugállományú cs. kir. őrnagyot.)⁹³

Augusztus 2-án Dietrich altábornagy Titelről azt jelentette Jellačićnak, hogy megerősödni látszanak azon hírek, miszerint Kossuth július 30-án Nagybecskerekre érkezett, s megtiltotta, hogy ünnepélyesen fogadják. Ugyanígy hitelesnek tűnnek azok a hírek is, hogy darabontjaival és a magyar koronával együtt Pancsovára utazott.⁹⁴

A jelentések érzékelték a magyar kormány távozását Pestről. Schütte altábornagy egy Zsivanovich Pista nevű sertéskereskedő vallomása alapján július 4-én azt jelentette Haynának, hogy „Kossuth és Klapka, ez utóbbi a komáromi ütközet után, ahol Görgeivel együtt jelen volt – Szegedre utaztak”.⁹⁵ Július 9-én Knesevich ezredes Nagykanizsáról tudatta Nugent tábornaggyal, hogy „tegnap óta Kanizsán egyre hangosabb azon hír, hogy Kossuth néhány napja eltűnt”.⁹⁶ Rogóyski százados július 12-én Nyitráról jelentette Pott vezérőrnagynak, hogy július 10-én a pesti helyőrség utolsó csapatai is elhagyták a fővárost, és vasúton Ceglédre szállították őket, ahová állítólag Kossuth, Dembiński, Csány és az egész kormányzat elment.⁹⁷ Július 13-án Moshammer százados Grazból (!) jelentette Nugent tábornagynak, hogy Kossuth Szegedre ment.⁹⁸ Július 18-án Nagy vezérkari százados a váci csatában elfogott Pálffy Károly huszárszázados beszámolója alapján jelentette a III. hadtest parancsnokságának, hogy „a Kossuth- és a Görgei-párt között nagy feszültség van, az utóbbi oldalán áll az egész katonaság, és a tisztek között máris azt beszélik, hogy amint a külső ellenséggel vége lesz a háborúnak, a Kossuth-párt ellen vonulnak”.⁹⁹ Augusztus 4-én Hermann Graebe báró, lovassági százados arról számolt be a cs. kir. hadügyminisztériumnak, hogy Görgei seregéből többen Kossuth ellen nyilatkoznak, s úgy tűnik, hogy Görgei, aki soha nem viseltetett nagy rokonszenvvel Kossuth irányában, hajlandó lenne megegyezésre, ha elviselhető feltételeket ajánlanának neki.¹⁰⁰

Július 28-án Knesevič ezredes, dandárparancsnok jelentette Nugent tábornagynak és Burits altábornagynak, hogy Kossuth Szegeden van, mindent ott összpontosítanak, ahol kiterjedt sáncolásokat építenek, és nagyszámú ágyút vonnak össze, miután szándékuk ott döntő csatát vívni.¹⁰¹ Ugyanezen a napon Henriquez őrnagy, batinai állomásparancsnok azt közölte Neustaedter vezérőrnagy, eszéki dandárparancsnokkal, hogy Kossuth eltűnt.¹⁰² Július 31-én Ramberg altábornagy, a cs. kir. III. hadtest parancsnoka Szabadkáról azt jelentette Haynának, hogy Kossuth az előző napon Szegeden volt.¹⁰³ Haynau ezt augusztus 3-án

⁹³ Jellačić – Haynau, Perlasz, 1849. aug. 12. este 8 óra No. 1642/op. KA AFA Karton 1838. HA. u. H., 1849-8-231.

⁹⁴ KA AFA Karton 1937. SA. u. J. 1849-8-22.

⁹⁵ Eredeti tisztázat. KA AFA Karton 1836. Hauptarmee unter Haynau (a továbbiakban: HA u. H.) 1849-7-ad 67. Másolat. Uo. Karton 1877. III. Armeekorps unter unter Schwarzenberg, Moltke und Ramberg. (a továbbiakban: III. AK.) 1849-7-21. Magyar fordításban közli: Hermann: *Az iházi ütközet*, 171.

⁹⁶ KA Nachlässe. B/1295. Karton 2190. 1849-7-25. Magyar fordításban közli: Hermann – Molnár: *Nagykanizsa*, II. 164.

⁹⁷ KA AFA Karton 1873. II. AK. 1849-7-136a.

⁹⁸ Eredeti tisztázat. KA Nachlässe. b/1295. NN. Karton 2190. 1849-7-47. No. 28/op. „praes Csakathurn den 13 Juli”. Másolat. KA AFA Karton 1936. SA. U. J. 1849-7-122b.

⁹⁹ KA AFA Karton 1837. HA. u. H. 1849-7-ad 316.

¹⁰⁰ Eredeti tisztázat. KA Kriegsministerium, Präsidiale 1849:6336. Közli: *Von der Revolution*, 645.

¹⁰¹ KA Nachlässe. b/1295. NN. Karton 2190. 1849-7-149., 162.

¹⁰² KA Nachlässe. b/1295. NN. Karton 2190. 1849-7-153.

¹⁰³ KA AFA Karton 1877. III. AK. 1849-7-134.

I. Ferenc Józsefhez intézett jelentésében azzal toldotta meg, hogy Kossuth még augusztus 1-jén is Szegeden volt, s onnan állítólag Nagyváradra menekült.¹⁰⁴ Philipp Bechtold altábornagy, a cs. kir. főszereg lovashadosztályának parancsnoka augusztus 6-án Óbesenyőről tudatta Haynauval, Kossuth és a kormány az országgyűléssel együtt Aradon van, ahonnan Erdélybe fognak visszavonulni.¹⁰⁵ Ramberg altábornagy, a cs. kir. III. hadtest parancsnoka augusztus 7-én Nagyjécsáról már azt jelentette, hogy az ottani lakosok vallomása szerint Kossuth és kormánya Lugoson van, s arra törekszik, hogy a magyar fősereget egyesítse Bemével.¹⁰⁶ Augusztus 11-én Nugent tábornagy Pécsen már arról értesült, hogy Kossuth állítólag Törökországba menekült.¹⁰⁷ Moltke altábornagy, a cs. kir. III. hadtest parancsnoka augusztus 18-án Kossovicsáról tudatta Franz Liechtenstein altábornaggal, a tartalék hadtest parancsnokával, hogy Kossuth, Dembinski és Mészáros állítólag Törökországba menekültek.¹⁰⁸

Mayerhofer vezérőrnagy augusztus 22-én Zimonyból jelentette Felix Schwarzenberg miniszterelnöknek, hogy az előző napon érkezett hivatalos hírek szerint az agitátor Kossuth a lázadó párt hat másik főnökével augusztus 20-án Orsováról Ada Kaleh-be (az újorsovai erődbe) ment, s a törökök védelme alá adták magukat.¹⁰⁹ Augusztus 23-án hivatalos szerb forrásokra hivatkozva ugyanezt tudatta Jellačićsal is.¹¹⁰

Miközben Kossuth a délkeleti határszél felé tartott, egyszer csak hirtelen megjelent Komáromban is. Egy, a komáromi várórség augusztus 3-i kitörése alkalmával magyar fogásba esett lőszertárnok, akit augusztus 6-án szabadon engedtek, 8-án azt közölte a pischdorfi állomásparancsnokkal, hogy 6-án délelőtt 10 órakor Kossuth parasztnak öltözve, általános üdvívalgás közepette s több mint 50 ágyúlövés mellett az erődbe érkezett. Klapka tábornok királynak nevezte, s az említett lőszertárnokot az ő parancsára engedték szabadon.¹¹¹

A fentiekből is kiderül, hogy a cs. kir. hírszerzői jelentések szerzői pontosan értékelték: Kossuth a szabadságharc kulcsfigurája. Ugyanakkor megfigyelhető, hogy mozgását elsősorban azért kísérték figyelemmel, mert úgy vélték, ha valahol megjelenik, ott a magyarok előbb-utóbb támadni fognak. S ha az ördög képes egyszerre sok helyen, sokféle alakban kísértetni, miért lenne elképzelhetetlen, hogy az ördögi Kossuth egyszerre legyen ott Debrecenben, Aradon, Egerben és Komáromban?

¹⁰⁴ KA Militärkanzlei Seiner Majestät. Karton 2. 1849:16. Közli: *Von der Revolution*, 640.

¹⁰⁵ KAAFA Karton 1838. HA. u. H. 1849-8-ad 120.

¹⁰⁶ KA AFA Karton 1878. III. AK. 1849-8-32.

¹⁰⁷ Fogalmazvány. KA AFA Karton 1893. 2. Rk. u. N. 1849-8-55. b. Tisztázatok. Uo. Militärkanzlei Seiner Majestät. Karton 2. 1849:126.; Karton 1838. SA. u. J. 1849-8-ad 111.

¹⁰⁸ Eredeti tisztázat. KA AFA Karton 1884. IV. Korps unter Wohlgemuth, später Liechtenstein. 1849-8-78.

¹⁰⁹ Eredeti tisztázat. HHStA Ministerium des Aussern. Geheimakten. Nachlaß Schwarzenberg Fasc. II. Mayerhofer. No. 129.

¹¹⁰ Eredeti tisztázat. No. 3603. [1703 1/2 /op.] KA AFA Karton 1938. SA. u. J 1849-8-168.

¹¹¹ Kalik százados – Csorich altábornagy, Pischdorf, 1849. aug. 8. KA AFA Karton 1874. II. AK. 1849-8-97.

RÓBERT HERMANN

Kossuth, the Devil

The paper examines how the leaders of the imperial and royal army saw Kossuth during the months of the Revolution of 1848. The first chapter describes the picture of Kossuth as drawn and implied in imperial as well as imperial and royal proclamations and announcements. The paper claims that, paradoxically, these documents actively contributed to the emergence of Kossuth's cult because, by overemphasizing his role, they substantiated the public image about his importance. In the second chapter, the operations of the Hungarian and Austrian intelligence in 1848 and 1849 are discussed. It is claimed that the intelligence services had notable failures on both sides, while successes were rare as agents could usually only follow the events rather than forecast them. This is interesting especially because the imperial and royal army as well the imperial government had already had an extensive network of intelligence before 1848 but this collapsed after the revolution. The Hungarian side had to build an intelligence service from scratch, and in this respect it only had the advantage of playing on the home field.

Using documents related to the military campaigns of 1848-1849 held in the Old Field Documents collection (Alte Feldakten) of the Austrian Military Archives (Kriegsarchiv), the third chapter analyzes how the imperial and royal army leaders saw Kossuth. In the vast collection of documents Kossuth is mentioned rather often, but the imperial and royal military were more interested in his field visits than in his political activity. It was so because they believed that if Kossuth was with the army the Hungarian troops would launch an attack at the given battlefield. The imperial and royal intelligence had relatively accurate data on Kossuth's sojourns near the Leitha and in Pozsony in October-November 1848, his activity in Debrecen in January 1849, as well as his visits to the field in March and April. It noteworthy that it was such an intelligence report that recorded Kossuth's speech at Eger on March 30, 1849. During the spring of 1849, however, the imperial and royal military were given more misinformation, for example, about Kossuth's visit at Pancsova or about his appearance at Komárom in August 1849. This flow of false reports ended only when the news of Kossuth's leaving the country at Orsova began to spread.